

ASUNDUSPOLIITIKAST EESTI VABARIIGIS: ASUNDUSAMETI TEGEVUS 1929-1941

Elo Lutsepp

Poliitiliste muudatustega, mille töid kaasa maailmasõjaeelsete riiklike üksuste lagunemine ja uute rahvusriikide tekkimine, kaasnesid kõikjal Euroopas sügavad majanduslikud muudatused. Esmajärjekorras vajasisid põhjalikke ümberkorraldusi agrarolud. Ka asundustegevuses ajalooliselt suurima kogemusega Euroopa riik Saksamaa suurendas pärast Esimest maailmasõda järsult asundustegevust, eesmärgiks töötute asundamine nii sooladele kui ka linna ääremaadele. Asundustegevuse ideoloogiks laiemalt peeti 1920.–30. aastate Saksamaal kultuuriloolast ja konservatiivset publitsisti Wilhelm Heinrich Riehli (1823–97), kellelt võeti üle usk maaelanikkonna poliitilisse konservatismi, mis vastandus linnaelanike revolutsioonilisusele. Agraarreform oli seal tihedalt seotud tööpuuduse likvideerimisega ja sooviga suurendada rahvaarvu – lasterikkust seostati just maaeluga. Määravaks tõukejõuks asundustegevusele said suurlinnaviha, agraarromantika ja “modernsuse” eitamine.¹

Eesti Vabariigi 1920.–30. aastate asunduspoliitikas järgiti peamiselt Saksamaa kogemusi, õppides samas ka Põhjamaadest, kus agraarreforme teostades ei oldud aga sama radikaalsed kui vastselt loodud rahvusriikides.² 1920. aastatel Eestis läbi viidud asundustegevus seisnes peamiselt üksik-asunikutalude massilises rajamises. Ent kümnendi lõpul käivitus terviklike, läbi planeeritud infrastruktuuriga, maaparanduslikult tömahukate metsa- ja sooasunduste rajamine. Eriti ulatuslikult võeti kasutusele soomassiive Pärnu- ja Virumaal, kus oli selle ajani hõredam asustus. Et selleks puhuks loodi arhitektide poolt ka taluehitiste tüüpprojektid, võib selgelt eristada kahte terminit – asunikutalu ja asundustalu. Viimane on

¹ Roswitha Mattausch, *Siedlungsbau und Stadtneugründungen im deutschen Faschismus* (Frankfurt am M, 1981), 7–34.

² Johannes Kaubi, “Agraarreformid läbi aegade, meil ja mujal”, *Akadeemia* (1999), 4, 790–820; vt ka: Eesti Riigiarhiiv (ERA), f. 1650, n. 1, s. 26; “Meie soode asundamisest”, *Päevaleht*, 29.05.1929, 2.

kavandatud arvestusega, et ta moodustaks sidusa osa samaaegselt loodud tervikus.

Uurides 1930. aastate sotsiaalpoliitika teostamist uudisasunduste näite najal, pole võimalik mööda minna Põllutööministeeriumi juurde loodud Asundusameti (aastani 1935 Asunduskomisjon) tegemistest, millele andis seadusliku aluse 10. oktoobril 1919 Asutava Kogu poolt vastu võetud Maa-seadus.³ Asundusameti tegevuse tulemusel rajati kümnekonna aasta jooksul (1928–41) riigi tagavaramaadele umbes sadakond uudismaa-asundust. Asundusamet ei juhtinud mitte ainult maade jagamist ja asunduste planeerimist, vaid korraldas suuremates asundustes ka maaparandustöid, teedevõrgu rajamist ja asunikele esmaste hoonete ehitamist. Ehkki agrarreformist on kirjutatud küllaltki palju nii reformi kaasaegsete poolt kui ka tänapäeval, ei sisalda need kirjutised hinnanguid Asundusameti tegevusele, vaid piirduvad valitsuse üldpoliitiliste seisukohtade käsitlemisega.⁴

Käesoleva artikli eesmärk on anda laiem ülevaade Asundusameti tegevusest. Vaatluse alt on välja jäetud vaid üks oluline valdkond Asundusameti tegevuses – asunduste planeerimine ja hoonete projekteerimine, mille kohta on autori sulest juba ilmunud põhjalik käsitlus.⁵ Selle asemel keskendutakse asundustegevuse seadusandliku raamistiku ning eesmärkide analüüsile tollaseid sotsiaal-majanduslikke ja poliitilisi olusid silmas pidades. Üheks artikli kaudseks eesmärgiks on kummutada levinud rahvapärane arusaam uudisasundustest kui “Pätsi-asundustest”, mis vähendab Asundusameti rolli ning taandab ettevõtmise vaid ühe isiku keskseks ja seega puhtpropagandistlikuks. Selline eksitav arusaam on tingitud asjaolust, et alates 1934. aastast, kui oli suudetud majanduskriisist välja tulla, muutus asundustegevus eriti aktiivseks. See andis omakorda võimaluse rakendada edusammud propaganda teenistusse. Seevastu sinne artikkel näitab Asundusameti tegevuse pikaajalisust ja järjepidevust, mille juures oli võtmeroll mitmetel riigivanematel.

³ Varem olen teemat käsitlenud peamiselt maa-arhitektuuri suunamise võtmes oma 2006. aastal kaitstud magistritöös “Uudisasundused: 1930. aastate sotsiaalpoliitika ja arhitektuuri kohtumisi” (käsikiri Eesti Kunstiakadeemia raamatukogus).

⁴ Toomas Sinberg, *Asundustegevuse võimalusi Eestis ja selle korraldamise põhijooni* (Tallinn, 1933); “Uue asundustegevuse arengust Eestis 1929–1935”, *Konjunktuur* (1936), 21/22; Ernst Ant, “Tänapäeva asundusprobleeme”, *Omariikluse süvendamisel* (Tartu, 1938); Anu-Mai Kõll, *Peasants on the World Market. Agricultural Experience of Independent Estonia 1919–1939*, Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Baltica Stockholmiensia (1994) jt.

⁵ Elo Lutsepp, “Riigi roll taluarhitektuuri suunamisel aastatel 1928–1942”, *Kunstiteaduslikke uurimusi*, (2007), 1–2, 92–121.

Käesoleva uurimistöõ peamised allikad paiknevad Eesti Riigiarhiivis Põllutööministeeriumi Asundusameti Fondis (fond 1650).

Agraarreform Eestis ja Asunduskomisjon

Agraarreformi käivitunud seaduse põhieesmärkideks olid: a) mõisate maa- valduste tükeldamisega likvideerida senise feodaalkorra jäänused, muutes kahjutuks valitsenud aadliseisuse; b) rahuldada olulise osa elanikkonna maavajadus omandiõiguse alusel, et inimesed võiksid elatada oma pere; c) suurendada põllumajandustoodangut, mida väikemajandid annavad võrreldes suurmajanditega (mõisatega) pindühikult rohkem.⁶ Maaseadus jättis detailküsimused lahtiseks, mistõttu lisandus hiljem täiendavaid seadusi ja korraldusi.

Maareformi tagajärjel riigistati 96,6 protsenti mõisnikele kuulunud maavaldustest, s.o kokku 1039 mõisa ja 2,34 miljonit hektarit. Kogu võõrandatud maast jäi 1,25 miljonit ha metsa ja muid põllumajanduses mittekasutatavaid maid riigi metsafondi moodustamiseks. Pärast Eesti idapiiri kindlaksmääramist Tartu rahu poolt laienes 1922. aastal Maaseadus ka Petserimaale ja Narva-tagustele aladele, mis esialgselt seaduse versioonist välja jäid. Riigi valdusse läks veel ligikaudu 34 800 ha maad. Põllu-, heina- ja karjamaad aga jagati nn asundustaludeks. Lisaks juba varasematele 52 000 ostutalule ja 23 000 renditalule (viimased anti nüüd senistele kasutajatele omanduseks) loodi üle 56 000 asundustalu. Asundustalude saamisel eelistati Vabadussõjast osavõtnuid (46,6% asunikutalude üldarvust), kuid maad said ka alalised mõisatöölised ja maataamehed. Reformiga anti juurdelõikeid ka väiksematele taludele.⁷

Aastatel 1920–21 saadi rahuldada ainult 40,5 ja 1922–23 45,5 protsenti maasoovidest.⁸ Maareform jagas välja kogu riikliku kultuurmaa tagavara,

⁶ Theodor Pool, *Maauendus Eestis ja selle tulemusi* (Tartu, 1936), 8–9; vt ka Meinhard Karelson, “Maareform, asundustegevus ja uudismaade harimine Eesti Vabariigis”, *Agraarteadus*, I (Tartu, 1990).

⁷ Johannes Kaubi, “Agraarreformid läbi aegade, meil ja mujal”, *Akadeemia* (1999), 4, 790–820; Tiit Rosenberg, “Agrarfrage und Agrarreform in Estland 1919: Ursachen und Folgen”, *The Independence of the Baltic States: Origines, Causes, and Consequences. A Comparison of the Crucial Years 1918–1919 and 1990–1991*, ed. by E. Demm, R. Noël, W. Urban (Chicago, 1996), 87–95; “Agrarfrage und Agrarreform in Estland 1919: Ursachen, Voraussetzungen und Folgen”, *Eesti Teaduste Akadeemia Toimetised*, Humanitaar- ja sotsiaalteadused (1994), 3, 324–335; “Eesti 1919. aasta maareform: võrdlusjooni Ida- ja Kesk-Euroopa maadega”, *Kaks algust. Eesti Vabariik – 1920. ja 1990. aastad*, Ad Fontes, 3 (Tallinn, 1998), 73–79; “Eesti 1919. aasta maareformi historiograafia”, *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1994–1999* (Tartu, 2002), 125–161.

⁸ *Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur* (Tartu, 1926), 465.

nendele lisaks veel ligi 2000 uudismaa kohta. Kehvemal järjel maasaajatele andis riik abi ehituse, inventari muretsemise ja maaparanduse jaoks pikaajalise kustutatava laenu näol. Suuremahulised ja põhjalikumad maaparandustööd tehti riigi või omavalitsuse kulul ja ettevõtmisel.⁹ Maaomanikeks said mõisate renditalude ning kuuendikukohapidajad (23 722), ka popsi- ja saunakohapidajad (9845), juurdelõikeid said väikemaapidajad (12 217).¹⁰ Asunduseks saadav maatagavara moodustus riiklikust tagavaramaast ja eramaast, mis osteti suuremate taludena vabatahtlikul kokkuleppel või sundmüükidelt. Maasoovijate hulk oli aga tunduvalt suurem. Seega tuli kiiremas korras leida siinsetes oludes kohaseid asundamisviise ja -võtteid. Juba enne asunduskorralduse kehtima hakkamist moodustati metsa- ja sooasundusi Läänemaal, Virumaal, Harjumaal ja Pärnumaal, kus asujad pidid ise teostama vajalikud tööd (ka juurdepääsuteede, veejuhtmete jm rajamine). Hoolimata laenude saamise võimalusest ei olnud see aga paljudele asujatele majanduslikult jõukohane. Kogemused näitasid, et uudismaad, mis veel olid riiklikku maatagavarasse jäänud, nõudsid põhjalikumaid ettevalmistustöid juurdepääsuteede ja kuivendamise otstarbel rajatavate veejuhtmete korraldamise näol, kuid seadsid üles ka suuremaid nõudeid maasaajailt endilt. Nii hakatigi neid töid asundustes teostama riigi poolt.

Vastavalt Maaseadusele olid kõik asundustalud antud põlisrendile, mis ei vastanud asunike taotlustele; seetõttu võttis Riigikogu 1925. aastal vastu Riigimaade põliseks tarvitamiseks ja omanduseks andmise seaduse. Seadus lubas maad erastada ning nägi ette talude päriseksostmise 60 aasta jooksul.

1921. aastal Eesti Vabariigis ellu kutsutud Riigi Statistika Keskbüroo viis 1922. aastal läbi esimese eestiaegse rahvaloenduse. Loendati 1 107 059 elanikku, neist elas maal 72%.¹¹ Jätkus väljarändamine, linnastumine ja vähenes sündivus.

Sedamööda, kuidas riigi käsutuses olev põllumajanduslikult kõlbulik maa-ala vähenes mõisamaade asunikutaludeks ja juurdelõigeteks jagamisega, tekkisid üha suuremad raskused uute asundustalude rajamisel ning sisekoloniseerimise edaspidisel jätkamisel. Asundamise siirdumine peamiselt uudismaadele nõudis riigi poolt eelnevaid laiaulatuslikke maaparandus- jm töid. Sooharimine nõudis aga eriteadmisi, mida kahjuks ei

⁹ Maaseadus, §24. *Riigi Teataja*, 156, 1919.

¹⁰ "Ka väiketaldud olid elujõulised", *Postimees*, 5.06.1997.

¹¹ 1922. a. üldrahvalugemise andmed. *Vihk I, Rahva demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis* (Tallinn, 1924).

olnud kaugeltki igal maasoovijal. Uuele suunale asundustegevuses pandi alus Asunduskapitali seadusega.¹²

19. märtsil 1929 moodustati Maapangas sihtkapital – asunduskapital – mille kaudu hakkas toimuma asundustegevuse ja maaelu arendamise rahastamine. Kapital (1. jaanuari 1932 seisuga 47,87 miljonit krooni) moodustus riigimaade müügist, rendist jm laekunud summadest; seda kasutati võõrandatud maaomanikele hüvituseks antud pantkirjade lunastamiseks, võõrandatud maadel lasuvate hüpoteeklaenude maksmiseks, ehituslaenu andmiseks asunikele, asundusmaade omandamiseks, endistele mõisateenijatele ja -töölistele pensionide maksmiseks, rahvamajade ehitamislaenudeks (kuni 100 000 krooni aastas) jne. Asunduskapitali seadusega oli otseses seoses ka vabariigi valitsuse poolt 1929. aastal vastu võetud “Asunduskapitali valitsemise määrus”.¹³

Samaaegselt loodi asundustegevuse korraldamiseks Põllutöoministeriumi juurde Asunduskomisjon. Viimase ülesanded olid järgmised: a) muretseda elamiskõlblikud maad ning teostada neil esialgseteks vajadusteks planeerimis- ja maaparandustööd, rajada juurdepääsuteed ja ehitada hooned, seejärel müüa omandatud maad ühes päraldistega uute iseseisvate majapidamiste asutamiseks või juurdelõigeteks väikemajapidamistele; b) määrata laenusid maa ostmiseks, maaparandus- ja ehitustöödeks ning majapidamise sisseseadmiseks.

Asunduskomisjoni kaudu maa saamiseks kehtivad seadused erilisi eesõigusi ette ei näinud. Maasaajatena tulid arvesse kodanikud, kellel oli nii palju kapitali, et võisid tasuda nõutava sissemaksu (10% krundi väärtusest) ja alustada majapidamist. Eelistati perekonnainimesi, et asujad saaksid oma tööjõuga hakkama. Anti välja ka nn eluasemekohti, sh põllutööliskohti, suurusega kuni 5 ha. Põllutööliskohti asutati piirkondades, kus ümbruskonna talud vajasisid tööjõudu. Eluasemekohti anti kutsealade järgi, kui selleks ümbruses vajadust oli, nt seppadele, rätsepatele, kingseppadele, kaluritele jne. Ka siis said eelisjärjekorras maad perekonnad, enamasti sellised, kus oli vähemalt 4 alaealist last.¹⁴ Igal juhul olid nõutavad põllutööalased oskused või siis kutseoskused.

Nõuandva organina loodi Asunduskomisjoni juurde Asundusnõukogu, kuhu kuulusid peale Asunduskomisjoni liikmete¹⁵ Põllumajanduse Peavalitsuse direktor, Riigimetsade Valitsuse direktor, Talumajanduse

¹² Vastu võetud Riigikogus 19. märtsil 1929, vt *Riigi Teataja*, 29, 1929.

¹³ Vastu võetud Riigikogus 12. juunil 1929, vt *Riigi Teataja*, 57, 1929.

¹⁴ ERA, f. 1650, n. 1, s. 14.

¹⁵ Asunduskomisjoni 3 liiget olid: esimees – Põllutöoministeriumi Katastri ja Maakorralduse osakonna Maakorralduse valitsuse direktor, sama osakonna Riigimaade

Nõuande büroo direktor, Raamatupidamise Talituse juhataja ja esindajad Haridus-, Sotsiaal- ja Majandusministeeriumist, Riigikontrollist, Eesti Põllumeeste Kesksest, Asunikude Riigirentnikkude ja Talupidajate Põllumajandusliidust, Eesti Sooparanduse Seltsist ja Maatööraha Ühisusest, kokku 14 liiget.¹⁶ Nõukogu vaatas läbi Asunduskomisjoni tegevuskavad, eelarved, aruanded, määruste ja juhendite kavad. Asunduskomisjoni finantseerimine toimus Riigikogu poolt kinnitatud iga-aastase Asunduskapitali eelarve alusel avansskrediitide avamise teel.¹⁷ Maakorraldus- ja maaparandustööd tehti Asunduskomisjoni tellimusel Katastri ja Maakorralduse osakonna jõududega, ehitusnõuande ja ehitusplatside ettevalmistamisega tegeles Põllutöökoja Ehitustalitus.¹⁸

Üldse tegelesid asundamistööga paralleelselt mitu Põllutööministeeriumi allasutust: Katastri ja Maakorralduse osakond, Riigimaade ja Metsade Valitsus ja Asunduskomisjon.¹⁹ Viimase esimehele allus 7-liikmeline büroo, mille koosseisu kuulusid ka arhitekt ja joonestaja. 1935. aastal liideti Katastri ja Maakorralduse osakonnaga senine Asunduskomisjoni otsuseid täidesaatev ametkond, mis nimetati Asundusametiks. 1937. aasta asunduseadusega²⁰ likvideeriti Asunduskomisjon sootuks ja kõik selle õigused läksid Asundusametile.

Asunduskomisjoni üheks ülesandeks sai riigi tagavaramaadele ja soodesse uudisasunduste kavandamine ja rajamine. Peamiselt riigi rahadega ja odava pikaajalise laenuga rajati üle saja asunduse, nende hulgas enim tuntud Pikavere, Lepplaane, Pillapalu, Peressaare ja Võiduküla.

1929. aasta andmete kohaselt oli Eestis ligikaudu 1 000 000 ha soid ja rabasid. Katastri andmetel võõrandati 525 000 ha kõlbmatut maad. Tegelikult oli see arv suurem, sest mõni soo oli katastris registreeritud heina- või ka karjamaana. Oletuslikult oli riigil kasutada ligikaudu 250 000 ha sood, mida hakata kultiveerima ja asundama. Võttes keskmiseks krundi suurusks 25 ha, oleks nendel maadel saanud rajada 10 000 uut talu.²¹

Asundusnõukogu võttis vastu otsuse, et talude asutamisega seotud tööd – hoonestamine ja maaülesharimine – toimuvad kahel viisil²²: 1)

valitsuse direktor ja Eesti Maapanga Riiklike Põllumajanduslike Laenude ja Ostuvõlgade osakonna juhataja, vt *Riigi Teataja*, 57, 1929.

¹⁶ *Riigi Teataja*, 57, 1929.

¹⁷ Sinberg, *Asundustegevuse võimalusi Eestis*, 59.

¹⁸ ERA, f. 1650, n. 2, s. 10.

¹⁹ Sinberg, *Asundustegevuse võimalusi Eestis* 1933, 56.

²⁰ *Riigi Teataja*, 47, 1937.

²¹ "Meie soode asundamisest", 2.

²² 1929. aastal käis tollane põllutööminister August Kerem Saksamaal sealseid uusasundusi tundma õppimas. Seal omandatud kogemuste najal katsetati ka siin (vt lisaks

kultuurmail ja üksikutes uudismaatalundites toimub see asuja enda ettevõtte; 2) suuremates uudismaa-asundustes hoonestab talusid riik, samuti harib igal krundil umbes 3 ha maad, et asujal oleks kindlustatud peavari ja leib. Viimase mooduse puhul valitakse asujaiks tublimaid, korraliku kutseoskusega ja vajaliku varandusega inimesi, andes eesõiguse suuremate perekondadega kodanikele. Maasaajatelt nõutakse maa saamisel tagatiseks sissemaksu 50–400 krooni, mis jääb esialgu kasutamiseks rendi alusel, kusjuures uudismaale asujad renti ei tasu, vaid on selle asemel kohustatud harima oma krundil täiendavalt uudismaad. Suuremaise asundustesse ehitatakse riigi ettevõtte koolimaju ja ühisviljakuiivateid.²³ Seega peeti maasaajate seas valiku tegemisel vajalikuks kutseoskuste ja majapidamise sisseadmiseks hädavajaliku kapitali olemasolu, sõjalised teened ei olnud sellel ajaetapil enam mõõdupuuks.

1920. aastate lõpus tuli valitsusel lahendada ka erakorralisi olukordi, mille peamiseks põhjuseks olid Petserimaad 1928.–29. aastal tabanud äärmuslikud ilmastikuolud, mis raskendasid niigi keerulist majanduslikku olukorda Eesti Vabariigile strateegiliselt olulises piirkonnas. See olukord tingis Leetse-Pallaste ja Matsalu asunduse²⁴ rajamise. 1929. aasta Asunduskomisjoni tegevuse protokollides²⁵ on vaid põgus vihje, et Petserimaal on raskete ilmastikuolude tõttu suur hulk perekondi raskustesse sattunud ja Põllutöoministeeriumis on otsustatud need pered ümber asustada Paldiski lähistele, rajades Leetse-Pallaste asunduse, ja Lihula valda endistele Matsalu mõisa maadele, rajades seal Matsalu asunduse.²⁶ Selline paljude perede üheaegne ümberasustamine, nagu sai hädaolukorra tõttu teoks Matsalu ja Leetse asundustes, andis riigile julgust võtta ette juba suuremate ning põhjalikumaid ettevalmistustöid nõudvate uudisasunduste, millest suurem osa olid sooasundused, rajamise.

Asunduskomisjoni brošüür Pikavere-Suursoo asunduse rajamisest. Eesti Ajaloomuuseum (EAM), f. 22, n. 1, s. 12).

²³ Karelson, “Maareform, asundustegevus ja uudismaade harimine Eesti Vabariigis”, 410–415.

²⁴ Tänapäeval kasutatakse küla ajaloolist nime – Keemu.

²⁵ ERA, f. 1650, n. 1, s. 1.

²⁶ Vt Kalle Lõuna, “Venelased Läänemaal 1918–1940. Tähtsusetu vähemus”, *Läänemaa muuseumi toimetised*, VII (2003), 83; ““Riigivanema ristipoegade” elu Matsalu lahe ääres”, *Postimees*, 21.01.30; “Petserimaa ülesehitamine”, *Postimees*, 9.11.1921, 6; ERA, f. 1650, n. 3, s. 176, l. 5; ERA, f. 1650, n. 1, s. 245; ERA, f. 1650, n. 1, s. 350.

Uudisasunduste rajamise algus

Aastaid 1929–32 nimetasid tolleaegsed asundustegevuse teoreetikud katseaastateks, sest sellekohane praktika puudus ja oli vaja leida uutele oludele sobivaid töövõtteid ja -viise, neid katsetada.²⁷ Teisalt ei olnud erilist põhjust tegevuse forsseerimiseks, kuna ka maareformi teostamise korras rajati asundusi nn eriotstarbemail ja anti välja vana asundamisviisi (maaseaduse järgselt välja antud asunikutalud) alusel igal aastal mitusada uut talu.

Paralleelselt maaseaduse alusel mõisa kultuurmaade tükeldamise ja väljaandmisega rajati enne uue asunduskorralduse kehtestamist asunduskohti ka riigi uudismaile, metsaraiesmikele ja madalsoile. Suurematest tolleaegsetest asundustest väärivad mainimist järgmised: metsaasundused – Pärnumaal Laiksaare ja Orajõe vallas ja Virumaal Narva jõe ja Sonda-Mustvee raudtee piirkonnas; sooaasundused – Läänemaal Paatsalus ja Laikülas, Harjumaal Raasiku Kaie soos ning Pärnumaal Väändras. Üldse rajati kuni 1929. aastani ligikaudu 2000 asunduskohta uudismaal. Maakasutamine neis oli kuni 30 aastat tasuta, kuid asujad pidid ise läbi viima kõik tarvilikud tööd, alates juurdepääsuteedest ja kuivenduskraavidest ning lõpetades majapidamise asutamise töödega.²⁸

Enam või vähem õnnestunuiks võis lugeda metsamaa-asundusi, mis olid Maaseaduse alusel rajatud suurte metsade piirkondades, kus metsatöödest saadav kõrvalteenistus võimaldas asujaile äraelamist. Tolleaegne asundamisviis soopiirkondades ei andnud aga rahuldavaid tulemusi. Põhjuseks oli see, et kohtadel jäeti enamasti riigi poolt loomata peaveearavool ja juurdepääsuteed. Juba paar aastat pärast esimeste uudismaa-asunduste rajamist selgus, et asujad ei suuda tulla toime töödega, mis nõuavad ühist korraldamist. Suur osa maasaajaist loobus kohtade kasutamisest, kuna puudusid majanduslikud võimalused suuremate eeltööde – veejuhtmete kaevamise ja teede rajamise – teostamiseks. Peale väheste erandite võis senist sooaasundamist nimetada ebaõnnestunuks (Patsu, Laiküla, Hirmuse jne) ning riigil tuli alustada nende maade asundamisega otsast peale uue asunduskorralduse alusel. Seetõttu hakati uutes rajatavais asundusis kohe riigipoolse ettevõtmisena kaevama veeäravoolukraave ja ehitama algelisi juurdepääsuteid. Need asjaolud sundisid võtma tarvitusele uusi viise ja abinõusid uudismaade asundamisel. Riigil tuli hakata investeerima suu-

²⁷ Toomas Sinberg, "Uue asundustegevuse arengust 1929–1935. a", *Konjunktuur*, 8/9 (1936), 511; vt ka: Pool, *Maauuendus Eestis ja selle tulemusi*; Ernst Ant, "Uudismaa-asunduste areng 1930–34", *Konjunktuur*, 19 (1936).

²⁸ Sinberg, "Uue asundustegevuse arengust 1929–1935. a", 510.

remaid summasid asumisvõimaluste loomiseks ja asumise soodustamiseks.²⁹

1929. aasta möödus peamiselt organiseerimise tähe all. Kuna kultuurmaad olid selleks ajaks riiklikust maatagavarast maasoovijatele viimseni välja jagatud, jäi uudismaade asumiskõlblik tagavara metsamaade ja soostunud heina- ja karjamaade näol ainsaks võimaluseks nn maanälja kustutamiseks. Selleks loodi 1929. aastal erialused Asunduskapitali seaduse ja asundustegevuse korraldamise ajutise määruse näol, mida hiljem täiendati mitmel korral. 1930. aastaks oli selge, et soode asundamine muutub möödapääsmatuks. Alguse sai 12 aastat kestev sooasunduste rajamine. Esimeseks selliseks asunduseks sai Harjumaal Peningi vallas rajatud Pika vere-Suursoo, kus alustati mõõtmis- ja kuivendustöödega 1930. aastal ja juba järgmisel aastal rajati teedevõrk.³⁰ Asundusse oli plaanis rajada 50 talu. Samaaegselt läks 1930. aastate algul töö lahti veel vähemalt 15 asunduses, need olid aga Pikaveres-Suursoost tunduvalt väiksemad. Sagedamini mainitakse allikates Puru, Piiri, Liplapi, Asso ja Murasoo asundusi. Nendes toimus hoonestamine koostöös Asunduskomisjoniga.

Asunduspoliitika majanduskriisi aastatel

1930. aastate algul valitses mitte ainult Eestis, vaid kogu maailmas kõike halvav majanduskriis. Tegu oli sügava tööpuudusega. Kuna maarahvast ei jõutud piisavalt kiiresti maaga varustada, valguti maalt linnadesse. Ajavahemikul 1920–30 kolis linna elama ligi 40 000 maal rakendust mitte leidvat inimest, süvendades tööpuudust veelgi.³¹ Suureks mureks oli ka iibe langus. Nagu mujal Euroopas nii ka esimese Eesti Vabariigi sotsiaalpoliitika üheks jõuliseimaks väljundiks tööpuuduse likvideerimisel, vaesema elanikkonna majanduslikul järeleaitamisel ja iibe tõstmisel oli asunduste rajamine nii endistele mõisamaadele kui ka 1930. aastatel peamiselt riigi tagavaramaadele.

Majanduskriis tõi kaasa tööstus- ja põllumajandustoodangu järsu languse, töötus tõusis rekordilisele tasemele. Loodeti, et majanduse madalseisu ületamiseks kulub vaid paar aastat. 1931. aastaks oli aga selge, et kriis süveneb veelgi ja selle ületamiseks tuleb valitsusel rakendada erakorralisi abinõusid. Kriisiaegne majanduspoliitika oli Eestis nii nagu teisteski riikides suunatud tootmiskulude vähendamisele, eelarvekulutuste

²⁹ ERA, f. 1650, n. 1, s. 1.

³⁰ ERA, f. 1650, n. 1, s. 1.

³¹ Jaan Ümarik, "Küla-ühiskond (uurimuslik artikkel)", *Agronoomia*, (1931) 7/8, 242.

miinimumini viimisele, eelarve ranges tasakaalus hoidmisele ning majanduse riiklikule toetamisele.

Majanduskriis ei jätnud mõju avaldamata ka asundustegevusele. Tekkisid põhjendatud kahtlused, et asujad ei jõua kanda koormisi. Sellele vaatamata otsustati, et alustatud sooasundamistööd (Pikavere-Suursoo, Tatruse, Silmsi) tuleb lõpule viia. Jäädi esialgse kava juurde, et vaid keerulisemates oludes tulevad talud hoonestamisele riigi ettevõttel, kuid tüübilt lihtsamad ja osalise väljaehitusega, kasutades seejuures asujate tööjõudu. Üldise põhimõttena tunnustati kehtivaks, et riik annab asunikele ehituslaenu, asunikud püstitavad hooneid ise Asunduskomisjoni poolt kinnitatud plaanide järgi ja Asunduskomisjon on asja organiseerijaks, juhtijaks ning järelevalveteostajaks. Sissemaksu nõue jäeti ära.³²

1932. aasta lõpus ootas Põllutöoministeriumis rahuldamist umbes 7000 maasoovija palvet, umbes 3000 neist oli olemas kas osaliselt või täielikult oma põllumajandusinventar. Maasoovijate hulka kuulus nii talude rentnikke, endiseid sõdureid kui ka riigi- ja omavalitsuse teenistuses töötanud. Varasematel aastatel, kui maareserv oli suur, rahaldas Põllutöoministerium igal aastal umbes 1100–1200, 1932. aastal aga vaid 600 maasoovija palvet.³³

1933. aastal jõudis majanduskriis Eestis haripunkti ja töötute arv tõusis rekordiliseks. Otsiti ummikust väljapääsu. Kõlama jäi mõte forsseerida asundustegevust, kuna see oli kindlaim abinõu tööpuuduse vastu võitlemiseks.³⁴ Asuti koostama tegevuskava lähemaks viieks aastaks. Riigimaadeametilt võeti üle kaks vanemat uudismaa-asundust – Patsu ja Laiküla – järelkorralduste läbiviimiseks ja maa ülesharimise ning hoonestamise abistamiseks. Samal ajal omandati omavalitsustelt kaks suuremat uudismaa-ala – Pärnu linnalt Kilksamaa metsamaa ja Saare maavalitsusel Elme Suursoo. Peale eespool mainitud maakondade elavnes 1933. aastast asundustegevus, eriti uudisasunduste loomine, ka Järvemaal, kus oli maasoovijaid veel umbes tuhande ümber, maatagavarad aga otsa lõppenud.

1933. aasta algul alustati eelneval aastal Narva vallas Keikina uudismaadel jagatud kruntidel metsaraiumisega. Narva valla maadel rajati samal perioodil uudisasundused veel Eesti-Vene piiri ääres Teensus (20 talu) ja Obrassaare piirkonnas (13 talu).³⁵ Kui esialgne töö oli Asunduskomisjonile vaid n-ö katseajaks ja õige töökorralduse leidmiseks, siis 1934.

³² Sinberg, "Uue asundustegevuse arengust 1929–1935. a", 514.

³³ "7000 maasoovija palvet", *Postimees*, 4.12.1932.

³⁴ *Riigi Teataja*, 85, 1933; Sinberg, "Uue asundustegevuse arengust 1929–1935. a", 516.

³⁵ "Uusi talukohti Narva taha. Peremeheta maad väljajagamisele", *Postimees*, 8.5.1932, 4.

aastast juba suurendatud koosseisuga ja pisut lahedamates krediitingimustes laienes asundustöö, sh ka riiklike laenude andmine, mis seni oli äärmiselt piiratud. Valmistati ette asundusseadust, millega taheti kaasata laiemaid hulki, eeskätt omavalitsusi. Oli kavas luua täiesti uus asundamisettevõtte, mis hakkaks töötama poolriikliku, pool-erasettevõttena.³⁶

Uudismaa-asundustes rajati peamiselt väikekohti, arvestades seejuures ümbruskonna võimalusi ja nõudmisi. Väiksema pindalaga, nn kahehoobuse talundeid loodi eelkõige seetõttu, et viimaseid oli võimalik luua ühele maa-alale enam, mis oli tähtis riiklike kulutuste kokkuhoidu ja suurema arvu perekondade ärapaigutamist silmas pidades. Samas oli otstarbekas luua suuremates asundustes üksikuid 30–40 ha talundeid 20 ha-liste ja väiksemate vahele, kuhu paigutati maasaajaiks haritud põllumehi. Ühest küljest andsid nad oma kogemustega eeskujule teistele, samas oli võimalik väiksemate talude vabadel töökätel leida sealt lisa teenimisvõimalusi, sest oli ju selge, et 15 ha maaga oli peret raske majandada.

Asundusnõukogus, kus kaaluti asunduspoliitika suunaküsimusi, oldi 1932. aasta keskpaigaks pessimistlikult meelestatud soomaade asundamise suhtes. Kohad soomaadel tulid asunikele liiga kallid ega usutud ka nende tasuvusse tulevikus. Alternatiivseks võimaluseks oli rõhu asetamine juba kasutuses olevate põllumajanduslike maa-alade intensiivsemale kasutamisele. Sellegi poolest pani põllutöoministerium aluse asundustegevuse jätkamiseks uuel kujul, kasutamisele võeti ka kõik asutuste ja isikute käes kasutada olevate maade ülejäägid ja asundamiseks kõlblikud metsa- ja soomaad.

Segadused Asunduskomisjoni kompetentsi kuuluvate tööde teostamisel, samuti mitmesugused teised takistused asundustegevuse edukal läbi viimisel, tingisid olemasolevate seaduste ja määruste täiendamist ning muutmist.³⁷ Põllutöoministeriumis valmis 1932. aasta suveks asunduskapitali seaduse muutmise määrus,³⁸ mille kohaselt võis erakordselt rasketel asundustingimustel maavaldajat vabastada intressi tasumisest kuni 30 aastaks.

Reorganiseerimist vajasid ka asundustegevust korraldavad organid, samuti asundustegevuse kord. 1929. aastal vastuvõetud asundustegevust korraldanud ajutine määrus oli ajale jalgu jäänud. Asunduskapitali

³⁶ Vt *Riigi Teataja*, 33, 1934.

³⁷ Asunduskapitali seadust, mis oli Riigikogu poolt vastu võetud 19. märtsil 1929. aastal (*Riigi Teataja*, 29, 1929), muudeti ja täiendati 12. aprillil 1930 (*Riigi Teataja*, 32, 1930), 18. oktoobril 1932 (*Riigi Teataja*, 84, 1932), 26. veebruaril 1934 (*Riigi Teataja*, 18, 1934) ja 19. oktoobril 1934 (*Riigi Teataja*, 91, 1934).

³⁸ *Riigi Teataja*, 71, 1932.

seaduses oli ette nähtud, et kapitali tegevuse korraldamiseks töötatakse välja põllutööministeeriumi poolt asundusseadus.³⁹ Viimase valmimist ja kinnitamist oodati juba 1932. aasta sügiseks, vastuvõtmine nihkus aga 1933. aastasse, kuna kolm aastat polnud asjaomastele andnud piisavalt kogemusi oludele vastava seaduse koostamiseks. 18. oktoobril 1933 andis põllutööminister välja Asundustegevuse korraldamise juhtnöörid, milles fikseeriti maade asundamiseks omandamise ja ajutise kasutamise kord, maakorralduse käik, nõuded maasaajate valikul, kruntide hoonestamise, maaparandustööde, asunduskohtade müügi ja lepingutingimuste täitmise järelevalve organiseerimine.⁴⁰

1934. aastal andis valitsus välja Asundustegevuse korraldamise määruse, mis peale Asundusnõukogu koosseisu suurendamise nägi ette kohalike omavalitsuste juurde asundustoimkondade asutamise, mille ülesandeks oli kohapeal arvele võtta asunduskohtade või juurdelõigete soovijad ja koguda teateid nende varandusliku ja perekonnaseisu, samuti individuaalsete omaduste kohta.⁴¹

Asundustegevus tööpuuduse likvideerimise vahendina

Majanduskriisi aegne enneolematu tööpuudus ähvardas sotsiaalsete vapustustega, seda enam, et illegaalne kommunistlik liikumine püüdis töötuid allutada oma kontrollile. Riik oli sunnitud maksma erakordselt suures ulatuses sotsiaaltoetusi. Probleemile püüti leida lahendust ka hädaabitööde näol. Ehkki see koormas veelgi enam riigi maksebilanssi, olid need kulutused sotsiaalpoliitiliselt vältimatud. Olukorras, kus tööpuudus oli järjest süvenemas (1923. aastal oli registreeritud 1000, 1932. aasta märtsis aga juba ligikaudu 32 000 töötut, mille tõttu 1931/32. aasta hädaabitööde hooaeg nõudis riigilt ligi miljon krooni⁴²), oli uudseks lahenduseks kavatsus Pärnumaal Lepplaanes ka asundustoid läbi viia hädaabitööde korras. 1932. aastal koguti Põllutööministeeriumis andmeid Pärnu tööbörsil registreeritud töötute kohta, mille tagajärjel sündis otsus osa töötutest paigutada ümber Pärnumaal Lepplaande rajatavasse asundusse, mis kujunes esimeseks tõsiseks katseks suunata töötud maale.

³⁹ *Riigi Teataja*, 57, 1929.

⁴⁰ *Riigi Teataja*, 85, 1933.

⁴¹ *Riigi Teataja*, 33, 1934.

⁴² 1930. aastate algul oli riik kandnud väga suuri kulutusi sotsiaaltoetuste maksmisega töötutele: 1930/31 – 0,6 miljonit, 1931/32 – 1,3 miljonit ja 1932/33 – 3,2 miljonit krooni, vt Ernst Ant, "Asundustegevus töötuse vältimise abinõuna", *Agronoomia*, (1934) 5, 203.

Äärmiselt teravaks probleemiks osutus tööpuudus Virumaal, kus sellised tööstuspiirkonnad nagu Narva linn, põlevkivitööstused Kohtlas ja Püssis, Kunda ja Aseri vabrikud 1930. aastate alguses majanduskriisi süvenedes tootmist tunduvalt vähendasid.⁴³ Virumaal toimus asundamine kahel teel: uudismaatalukohtade juurdeloomisel ja eluasemekohtade soetamisel. Viimane eriti kaevanduste piirkondades.

Virumaa idaosas asusid suured riigi tagavaramaad ja asustustihedus oli äärmiselt madal. Mittekasulikku maad oli 115 777 ha (18,15%). Alutaguse ja Narva jõe piirkonnas olidki peamiselt sood ja rabad (ligi 30%). Ka metsad võtsid enda alla terves reas valdades ligi 30% pindalast.⁴⁴ 1933. aasta sügisel otsustati rajada Peressaare asundus, üldpindalaga 1700 ha. Kogu Virumaad haaras aastatel 1934–38 väga aktiivne asundustegevus. Virumaa uudismaa-asulad rajati enamikus tööstusrajoonidesse, et võimaldada uutele asunikele ka turu lähedust.

Murranguaastad asundustegevuses

Aastaid 1934-35 võib pidada murranguaastateks. Algas kiire majanduskasv, mille tulemusena saavutati ja ületati kiiresti majanduskriisi eelne tase. Autoritaarse riigikorraga kaasnes senise liberaalse majanduspoliitika asendumine uut tüüpi majandusmudeliga – majandusliku natsionalismi ehk rahvuslusega. 1930. aastate Eesti majandusfilosoofias oli tuntav saksa õpetlase Friedrich Listi õpetus majanduslikust natsionalismist. Rahvuste iseseisvuse ja võimu aluseks on selle õpetuse järgi nende majandus, iseseisvuse väljendajaks on era- ja maailmamajanduse vahel asuv rahvamajandus. Tuleb saavutada harmooniline tasakaal rahvusliku põllumajanduse, tööstuse ja kaubanduse vahel. Seda saab suunata aga vaid valitsuse järjekindla poliitikaga.⁴⁵ Sellest ideest lähtuski Eesti Vabariigi valitsuse ülesanne viia rahvuslik majandus õitsengule.⁴⁶ Listi majandussüsteemi juhtiv põhimõte oli rahvusidee, rahvus. Tema eriliseks teeneks peeti Pätsi aegses retoorikas “rahvusliku mõtlemisviisi istutamist rahvamajanduse taimelavale, senini kõrvale jäetud rahvusliku momendi seadmist majanduselu juhtivaks põhimõtteks”.⁴⁷

⁴³ “Asundamine ja tööpuuduse lahendamine”, *Päevaleht*, 14.5.1932, 3.

⁴⁴ Iisakus 36,3%, Tudulinna koguni 39,9%, vt *Virumaa tervishoiuline kirjeldus* (Tartu, 1931), 18.

⁴⁵ Eduard Poom, *Tähiseid. Eestluse aastaraamat 1935* (Tartu, 1935), 35–41.

⁴⁶ Maie Pihlamägi, *Eesti industrialiseerimine 1870–1940* (Tallinn, 1999), 143.

⁴⁷ Pihlamägi, *Eesti industrialiseerimine 1870–1940*, 143.

1933. aastal algas majanduslik elavnemine paljudes riikides tänu valitsuse poolt tarvitusele võetud kriisiprogrammidele.⁴⁸ Kuna ka Eestis suudeti valitsuse abiga 1934. aastal majanduskriisi ületada, juurdus üha enam arusaamine, et riiklik sekkumine majandusse on vajalik ka tulevikus.

1935. aastal alustas valitsus aktiivset tegutsemist majanduse edasiste arengusuundade planeerimisel, et uute töökohtade loomisega saavutada riigis maksimaalne tööhõive. Eestis oli võetud kurss valitsuse osa suurendamisele majanduselu korraldamisel. Valitsus tunnistas asundustegevuse tähtsaimaks abinõuks majanduskriisi ja töötuse vastu võitlemisel ja lubas selleks kulutada järgneva viie aasta jooksul igal aastal kuni 2 miljonit krooni tingimusel, et luuakse vähemalt 800 uut majapidamist aastas. Seda lubadust kasutati kolmel järgneval aastal vaid pooles ulatuses, kuna maakapitali halb laekumine ja mitmesugused lisaväljaminekud ei võimaldanud asundustegevust enam krediteerida.⁴⁹

Samast aastast hakati asundustööde läbiviimisel kasutama Saksamaa eeskujul uudse lahendusena vangide tööjõudu. Selleks asutati kaks töölaagrit: Peressaares ja Oidremaal, kus maaparanduse ja ehitustööde teostamiseks kasutati vangide tööd.⁵⁰

Enamikul asujaist puudus varasem ehitusalane kogemus, mistõttu tuli sageli ette plaanide ja tüüpprojektide alahindamist. Koosehituse⁵¹ puhul eelistati puitmaterjali, mistõttu hoone maksumus tõusis. Samuti ei osatud ette näha ehitustöödel ettetulevaid raskusi ja loodeti liialt oma jõule, ignoreeriti laene ja nendega kaasaskäivaid nõudmisi. Tugevalt hoiti kinni põlvest põlve edasiantavatest ehitustraditsioonidest.

Riigi poolt võeti hoonestamisele 24 protsenti kogu väljaantud uudismaakohtade arvust. Ühe valmishitise hinnaks kujunes keskmiselt 2800–2900 krooni. Asuja pidi enda poolt hoonestamisel juurde panema tööde ja vedude arvel vähemalt 500–600 krooni.⁵²

Eesmärgid, miks toimusid hoonestamistööd nii suures ulatuses riigi otsesel korraldusel, olid otstarbekohaste maaehitiste tüüpide propageerimine maal, tulekindla ehitusmaterjali propaganda ning ehk kõige olulisemana – asundamisprotsessi kiirendamine ja hõlbustamine eriti raskeis

⁴⁸ R. J. Overy, *The Inter-War Crisis 1919–1939* (London-New York, 1995), 50–53.

⁴⁹ Madis Kaing, "Maapoliitika Eestis aastatel 1919–1940", *Geodeet*, 17 (1998).

⁵⁰ ERA, f. 1650, n. 1, s. 351; vt ka Viljar Peep, "Eesti 1920. aastate sotsiaalpoliitika ja selle taust", *Kaks algust* (Tallinn, 1998), 105–119.

⁵¹ Rehielamu eeskujul püstitatud hooned, milles on ühendatud nii elu- kui majandusfunktsioon.

⁵² Ant, "Uudismaa-asunduste areng 1930–34", 404.

asumistingimustes. Nii kestis hoonestamine asujate endi algatusel asundustes 5–6 aastat, riigi algatusel aga vaid 2–3 aastat.⁵³

Asundustegevuse taandumine

Kui 1935. aastal anti asundustegevuseks lubatud 2 miljoni krooni asemel 1,5 miljonit, siis iga järgneva aastaga asundamiseks kuluvaid summasid vähendati: 1936 eraldati vaid 1,2 ja 1937 1,1 miljonit krooni, 1938 ainult 715 000 krooni – seega ainult pool 1935. aastal planeeritud summast. 1939. aastaks planeeritigi juba ainult 550 000 krooni.⁵⁴ See tulenes ka 1937. aastal vastu võetud Asundusseadusest,⁵⁵ milles oli senisest suurem rõhk asetatud eraalgatuslikule asundustegevusele, soodustades seda laenude ja toetus- tega.⁵⁶ Selleks ajaks oli sotsiaalpoliitiline ülesanne teisenenud. Majanduskriisist johtunud tööpuudus asendus olude paranedes töökäte puudusega. Kaugemas perspektiivis oli probleemi lahenduseks peamiselt juba varasemast ajast pärit ülesanne – aidata kaasa iibe tõusule. Selle ülesande üheks lahenduseks oli asunikeperede maksukoormuse kergendamine.

Asundustegevuse edendamiseks asutati 1937. aastal riigivanema dekreediga *Maakapital*.⁵⁷ Kehtestati mitmed soodustused asujatele: maksudest vabastamine asumisaastateks, nõuande korraldamine asujatele jne. Nähti ette toetused ka lasterikastele peredele inventari soetamiseks, samuti asunike vabastamine riigi- ja omavalitsusmaksudest, põllumeeste konvendid rakendati tööle asundustegevuse arendamiseks jne. Asundusameti senistele ülesannetele lisandus uusi, sealhulgas ehitustehniline järelvalve laenu abil ehitajate üle. Uute tööde läbiviimiseks tuli Asundusametil soetada masinapark ning mitmed saeveskid ja telliselöövid.⁵⁸

⁵³ Kuni 1932. aastani anti kasutamiseks 61 kohta, neist olid 1936. aastaks hooneteta endiselt 6 (10%); 1933 – 79, hoonestamata 23 (29%), 1934 – 200, hoonestamata 56 (28%). Nende talundite hulka olid arvestatud ka riigi ettevõtmisel hoonestatud Pikavere asundus, kus hooned püstitatud 100%-liselt riigi poolt, samuti Lepplaane ja Laane asunduses samadel alustel rajatud hooned, vt Ant, “Uudismaa-asunduste areng 1930–34”, 403. Uusi talusid üldse rajati aastail 1929–35 Pärnumaal 305, Virumaal 279, Läänemaal 165, Harjumaal 139, Tartumaal 93, Viljandimaal 86, Järvamaal 70 jne, vt Sinberg, “Uue asundustegevuse arengust 1929–1935. a.”, 739; *Valitsusasutiste tegevus. 1935/36* (Tallinn, 1935).

⁵⁴ ERA, f. 84, n. 1, s. 207, l. 734.

⁵⁵ *Riigi Teataja*, 47, 1937.

⁵⁶ Eraalgatusliku asundustegevuse puhul pidi laenusaja ise leidma ostmiseks sobivad maad.

⁵⁷ Maakapitali seadus, *Riigi Teataja*, 48, 1937.

⁵⁸ ERA, f. 1650, n. 1, s. 18.

1937. aasta Põllutöökoja kongressil otsustati, et parim tee on tagasi-tõmbumine asunduspoliitikas, suunates asundustegevuseks ettenähtud kapital olulises osas olemasolevate talude looduslike karja- ja heinamaade ülesharimiseks. Seega ehitustegevuseks riigi kulul enam eraldisi ei tehtud. Asundustegevuses vajati hingetõmbeaega. Need seisukohad võeti asundustegevuse arendamisel teatavaks ja viimased kaks tegevusaastat kulgesidki varem alustatud asundamistöõde jätkamise tähe all, kuid kärbitud krediidiga.

Tegelik elu tegi oma korrektuurid ja ENSV Rahvakomissaride Nõukogu määrusega Asundusameti töö 1941. aasta 1. mail lõpetati.⁵⁹ Teise maailmasõja ajal Asundusamet ajutiselt küll tegutses, kuid nõukogude võimu taaskeskestamisel 1944. aastal see likvideeriti lõplikult.

Kokkuvõte

Esmapilgul vaid maanälja kustutamiseks ellukutsutud Maaseadus ja sellele järgnenud täiendavad valitsuse korraldused avasid seni kasutamata seisnud maatagavarad sisekolonisatsioonile, tuues kaasa sügavaid sotsiaalseid muudatusi, aidates arvuka iseseisva ja Eesti Vabariigile lojajalse väikemaomanike kihi loomisega kaasa klassivahede tasandamisele ja sotsiaalse olukorra parandamisele. Reformi tulemusena likvideerus palgatöötajool baseeruv suurmaapidamine.⁶⁰ Nii loodi parem vastukaal nii idast pealetungivale kommunismile kui läänest sisseimbuvale fašismile.

Maareform kandis endas 1930. aastate teisel poolel ka väga olulist määral poliitilis-propagandistlikke eesmärke.⁶¹ 1934. aastal loodi siseministeeriumi juurde Valitsuse Informatsiooni ja Propaganda Talitus, mis kandis hoolt ka riigi ehitustegevuse propageerimise eest. Käsitletaval ajajärgul valmis kaks filmi: 1935. aastal esialgu kodumaa-kroonikana kavandatud *Kodu, tööd ja leiba* ja 1938. aastal esilinastunud *Elu uudismaadel*⁶². Tegemist oli autoritaarse režiimi taotlusega luua n-õ ilusat Eestit, püüuga

⁵⁹ ENSV Teataja, 14, 1941.

⁶⁰ Eesti omariikluse arengust, Dokumentide kogumik, koost. Hella Mõttus, Leili Möldre, Mare Räis, Sulev Valdmaa (Tallinn, 2002), 11 (Ago Pajuri kommentaar).

⁶¹ Suuremates päevalehtedes ja maaelu kajastavates ajakirjandusväljaannetes ilmus pidevalt asundustegevust kajastavaid artikleid, kus rõhutati riigi suurele abile ja riigivanema isiklikule panusele, vt nt Ant, "Asundustegevus töötuse vältimise abinõuna"; Ant, "Uudismaa-asunduste areng 1930–34"; "Riigivanem Pikavere sooasunduses", *Päevaleht*, 16.8.1934; "Riigivanem Leplaane asunduses", *Vaba Maa*, 1.08.1935; "Riigivanem Oismäe asundamistöõga tutvumas", *Päevaleht*, 25.10.1935; "President K. Päts Persaare asunduses", *Uus Eesti*, 4.8.1938.

⁶² Eesti Filmiarhiiv (EFA) s. 238.

luua sidusat ühiskonda. Loomulikult leidsid ajakirjanduses kajastust riigivanema külaskäigud rajatavasse asundustesse, kuid need ei olnud toona sugugi tooniandvad. On selge, et vaikiva ajastuga kaasnev poliitiline stabiilsus ja riigipoolne majanduse suunamine tuli kasuks kogu põllumajanduse arengule, seega ka asunduste rajamisele.

Uudismaa-asunduste rajamist on mitmedki ajaloolased nimetanud sotsiaalabi programmiks. See oli aga vaid üks tahk kogu ettevõtmise eesmärkidest. Tegemist oli sotsiaalpoliitiliselt targa sammuga, asunikule osutati riigi poolt suurt abi nii tööde teostamisel kui ka finantseerimisel, töö ise teostati aga suuremas osas siiski asuja poolt. Sotsiaalabi puhul oleksid asunikud olnud vabastatud tagasimaksest, siinkohal oli tagasimaksele määratud aga lihtsalt väga pikk tähtaeg – 50–60 aastat ja pangalaenu intresse hoiti teadlikult väga madalal. Üksnes poliitilise korra vahetumine tõi kaasa tagasimaksenõude olematuks muutumise, nii et tegelikult ei jõutudki ühtegi talundit riigile kinni maksta.

Terviklike külade rajamisega loodi visuaalselt kena pilt maarahva elutingimustest. Samas võimaldas asunikutalu suurus omanikele vaid minimaalset äraelamist, nii et oldi sõltuv riigi abist. Riiklikku asuniketalude loomise poliitikat saatis riigi abi vorm – pakuti pikaajalisi laene hoonete ehitamiseks ja inventari soetamiseks.

Kui 1920. aastatel rajas riik ligikaudu 2000 uudismaatalu, tegemata sisuliselt rahalisi kulutusi, siis 1930. aastate jooksul kulutati sama suurele hulga asundustaludele umbes 4,5 miljonit krooni, mille arvel rajati asundusi ligikaudselt 35 000 hektaril. Vabariigi alguskümnendil anti asunikule maa ja kõigi talurajamiseks vajalike töödega pidi ta ise toime tulema, 1930. aastatel võttis riik enda kanda ka majapidamise loomisele eelnevad maaparandustööd ning külaühiskonna kiirema väljakujunemise huvides aitas suuremates asundustes kaasa ka hoonestamisele. Kui aastail 1920–33 loodi uusi asunduskohti, kustutamaks maanälga, st anda paljudele peredele võimalus rajada kodu, kus on oma tööga võimalik hankida elatusvahendeid, siis 1933–36 mindi asjaga konkreetsemaks ja püüti asundustegevust rakendada tööpuuduse vältimiseks. Samas loodeti kümnendi viimasel veerandil uudisasunduste rajamisega osaliselt lahendada hoopiski töökäte puudust maal, rajades põllutööliskohti ja luues töölislaste paremaid elutingimusi. Põllutööliskohtade loomine võimaldas töölispererkonnale iseseisva kodu ja väikese majapidamise koos hüvedega, mis sellest johtusid: iseseisvus, lisisissetulek oma majapidamisest, sotsiaalse tõusu võimalus jne. Ühtlasi hoiti sellega ära ka rahva valgumist maalt linnadesse, kus töölised, kes polnud linnas seotud eraomandiga, võisid

kergesti mõjutatud saada vasakpoolsetest ideaalidest või ka Nõukogude Venemaa poolt provotseeritud mässumeelsusest. Sellest nähtub, et Asundusameti poolt juhitud asundustegevuse sihid ja ülesanded olid väga mitmekihilised, lähtudes nii majandus- ja sotsiaalpoliitilistest eesmärkidest kui ka teravatest sisepoliitilistest vastuoludest, määrates ka riigi rahaliste ressursside suurema paigutamise uudisasunduste rajamiseks. Kõik see kandis endas üheselt riigi stabiliseerimise eesmärki. Institutsionaalselt Põlluministeeriumi alluvuses tegutsenud ametkond – Asundusamet – juhtis asundustegevuse läbi enam kui põllumajanduse korraldamist, mõjutades oma tegevusega nii majandus- kui ka sotsiaalpoliitikat ja omades seega väga olulist kaalu riigi sisepoliitilises elus.

ABSTRACT: The policy of settlement in the Republic of Estonia: the activities of the Settlement Committee in 1929-1941

On 10. October 1919 the Estonian Constituent Assembly passed the Land Act, which initiated major agrarian reform. Its main objectives were: 1) to abolish the existing remnants of feudalism by parcelling out the manorial estates, thus rendering the Baltic-German nobility powerless; 2) to satisfy the popular need for land on the basis of the right of ownership so that the people could support their families; 3) to increase agricultural output.

The land reform distributed the entire reserve of cultured land (field, meadow and pasture) held by the state, and created an additional 2000 homesteads in new settlements by 1929. The less well-off settlers received state assistance in the form of long-term loans for construction, the purchase of machinery and the melioration of land. Large-scale melioration works were organized and financed by the state.

As more and more lands of former manorial estates were divided into small holdings and additional allotments, the area of free agricultural land diminished. Thus it also became increasingly difficult to found new small holdings (farms) and to continue the settling process. New land for settlement could become available only through extensive land melioration and other works conducted by the state. In 1929, the Settlement Committee was formed at the Ministry of Agriculture. Its tasks consisted of acquiring habitable land, carrying out preliminary planning and land reclamation

works, building access routes and dwellings, and selling land for the foundation of new farms or for increasing the existing small-size holdings.

The most extensive task of the Settlement Committee was the foundation of new clearings in state reserve lands and in marshlands. More than a hundred settlements were founded from 1929-1941, financed both from the state budget and from cheap long-term loans. The best known settlements were founded in Pikavere, Lepplaane, Pillapalu, Peressaare and Võiduküla. The first large marshland settlement was established in Pikavere-Suursoo, in Harjumaa district.

In 1933 the level of unemployment caused by the worldwide economic crisis reached its peak in Estonia. The promotion of resettlement was seen as the best way to solve the unemployment problem. A novel solution to unemployment was found in large-scale relocation programs. For example, in 1932 it was decided to resettle part of the unemployed from the town of Pärnu to a newly-founded settlement in Lepplaane. Unemployment was also a particularly serious problem in Virumaa where industrial areas such as the town of Narva, oil-shale industries in Kohtla and Püssi and factories in Kunda and Aseri all cut down their production as the economic crisis deepened in the early 1930s.

In 1935 only 1.5 million Estonian crowns were allocated for land reforms instead of the 2 million crowns originally promised, and year by year the sums for settlement were further reduced. In 1937 the Settlement Act was passed, which put more emphasis on private settlement activities that were facilitated by loans and financial support. By this time, the socio-political aims of settlement had changed: the economy suffered not from the unemployment problem, but from the the lack of workers. In 1937, the Congress of the Agricultural Board decided that the best solution was to reduce settlement activity. The last years of the Settlement Committee's activities were devoted to the continuation of previous work, but with reduced financing. The work of the Settling Committee ended during the Soviet occupation on 1 May 1941.

In the second half of the 1930s, the politics of settlement fulfilled important propagandistic ends. It was part of the autocratic regime's efforts to create an image of "beautiful Estonia". Founding entire new villages enabled the presentation of a visually appealing picture of the agrarian population's lifestyle. Yet, in reality the size of the new dwellings offered only a meagre sustenance to their owners.

During the 1920s the state founded 2000 new homesteads without much financial expenditure; during the 1930s the state spent about 4.5

million crowns for settlements on ca 35,000 hectares. During the first decade of the new republic, the settler received only a piece of land and was responsible for carrying out all of the work necessary for establishing a farm. By the 1930s the state took the responsibility for land melioration with the aim of rapidly developing the rural economy and rural society and even assisted in the construction of dwellings.

ELO LUTSEPP (b. 1959) is a Ph.D. student at the University of Tartu and project leader at the Estonian Open Air Museum